

SAMUR-ŞABRAN ZONASININ SUVARILAN TORPAQLARININ HİDROGEOLOJİ-MELİORATİV ŞƏRAİTİNİN FORMALAŞMASI AMİLLƏRİNİN XARAKTERİSTİKASI

Hüseynova G.N.
Bakı Dövlət Universiteti

Hazırda respublika hökuməti tərəfindən ölkənin neft sektorundan asılılığının minimuma endirilməsi üçün qeyri-neft sektorunun, xüsusilə, aqrar sahənin inkişafına xüsusi diqqət verilir ki, bu da yalnız torpaqların qənaətbəxş hidrogeoloji-meliorativ vəziyyətinin əldə edilməsi ilə mümkündür. Bu nöqteyi-nəzərdən, ölkənin kənd təsərrüfatı sahəsində çalışan mütəxəssislərin qarşısında duran mühüm problemlərin həlli bilavasitə suvarılan torpaqların meliorativ vəziyyətinin yaxşılaşdırılması ilə sıx bağlıdır. Bu problemin həlli də yeraltı suların su-duz rejiminə nəzarəti gücləndirmək və bu rejimi tənzimləmək yolu ilə mümkündür.

Tədqiqat obyektı Böyük Qafqaz sıra dağlarının şimal-şərq hissəsində Xəzər dənizinə qədər olan sahəni əhatə edir. Oroqrafik cəhətdən sahə tədricən Xəzər dənizinə doğru maili olan və əvvəlcə Qusar dağətəyi düzənliyinə, sonra isə aşağı düzən sahəyə keçən yüksək dağlarla xarakterizə olunur.

Tədqiqat ərazisindəki bütün çaylar yeraltı suların qidalanma mənbəyidir, onlardan ən iriləri Samur, Qusarçay, Qudyalçay, Qaraçay, Vəlvələçay və digərləridir. Yeraltı şirin suların yayıldığı Samur-Vəlvələ çayları arası tədqiqat sahəsi yura, təbaşir, paleogen, neogen və dördüncü dövr yaşlı süxurlardan təşkil olunmuşdur. Daha qədim yaşlı süxurlar ərazinin dağlıq hissələrində yer səthinə çıxır.

Qrunt suyu səviyyələrindəki fərq daha çox Samur – Abşeron kanalının trassı boyunca olan düzənlik hissədə müşahidə olunur. Bu ərazidə qrunt sularının təbii rejimi iqlim və hidroloji, pozulmuş rejimi isə istismar və irriqasiya-iqlim tiplidir.

Qrunt suları səviyyəsinin yüksəlməsi çoxsaylı bulaqların sərfini artırır. Qrunt sularının səviyyəsi düzənliyin böyük bir ərazisində tamamilə stabildir. Ona görə də aerasiya zonasının qalınlığı praktiki olaraq il ərzində dəyişməz olaraq qalmaqdadır.

Qrunt suyu rejiminin iqlim tipi regionun suvarılmayan və qrunt sularının dərin yatıma malik sahələri üçün xarakterikdir. Çay dərələrinin yaxınlığında və əsasən, çayların aşağı axarlarında qrunt suyu rejiminin hidroloji tipi müşahidə olunmaqdadır. İqlim amillərinin təsiri altında, fəal suvarma şəraitində qrunt suyu rejiminin irriqasiya-iqlim tipi formalaşır.

Qrunt sularının yatım dərinliyi ərazi boyunca dağətəyi bölgədən, yəni gətirmə konuslarının yuxarı hissəsindən Xəzər dənizinə doğru 50-70 m-dən 1-3 m-ə qədər azalır, həmçinin dəmir yolu xətti boyunca onlar bəzi sahələrdə bulaqlar şəklində yer səthinə çıxır. Bulaqların sərfi 3-5 l/s-dən 10-15 l/s-yə, bəzi hallarda 320 l/s-yə qədər çatır.

Düzənlikdə qrunt sularının hidrokimyəvi tərkibi çoxilliklər boyu nisbi sabitliyi ilə səciyyələnir. Qudyal çayından şimalda yerləşən ərazilərdə qrunt suları şirindir və onların minerallaşma dərəcəsi 0,2-0,8 q/l təşkil edir. Kimyəvi tərkibləri hidrokarbonatlı-sulfatlı kalsiumlu-maqneziumludur. Qudyal çayından cənub-şərq istiqamətində getdikcə suların minerallaşma dərəcəsi 2,5-4,0 q/l-ə qədər artır. Suların tərkibi isə dəyişərək, sulfatlı-xlorlu natriumlu olur.

Qeyd etmək lazımdır ki, suvarılan torpaqlarda hidrogeoloji-meliorativ şərait kompleks qarşılıqlı təbii, irriqasiya-təsərrüfat və digər amillərin təsiri nəticəsində formalaşır. Burada təbii şərait və amillərin, xüsusilə iqlim, hidroloji, geomorfoloji şəraitin, relyef, geoloji quruluş, hidrogeoloji şərait, torpaq, bitki örtüyü və ərazinin təbii drenləşməsinin mühüm rolu vardır. Aerasiya zonası süxurlarının şoranlaşma xəritəsindən görüldüyü kimi, ərazinin qərbindən şərqinə - Xəzər dənizinə doğru getdikcə, torpaqların şoranlaşma dərəcəsi artır. Daha yüksək - 1-2% şoranlaşmaya malik torpaqlar dənizin yaxınlığında lokal sahədə yayılmışdır.

Samur-Şabran zonasının son (2020-ci il) tədqiqat işlərinin nəticələrinə əsasən tərtib edilmiş hidrogeoloji-meliorativ rayonlaşdırma xəritəsinin analizi göstərir ki, 148,9 min ha ümumi suvarılan sahənin 15%-i qeyri-kafi, 40 %-i kafi, 45%-i isə yaxşı hidro-geoloji-meliorativ vəziyyətlə xarakterizə olunur. Hidrogeoloji-meliorativ rayonlaşdırma xəritəsi ərazinin təbii şəraitinin meliorasiya üçün zəruri olan xüsusiyyətlərini hərtərəfli, kompleks şəkildə əks etdirir.

Beləliklə, 2020-ci ildə Samur-Şabran zonasının suvarılan torpaqlarının demək olar ki, 15%-i qeyri-qənaətbəxş hidrogeoloji-meliorativ vəziyyətlə xarakterizə olunur. Bəzi sahələrdə qrunt suyu səviyyəsi yer səthindən 1,0-1,5 m dərinlikdə qararlaşmış, bəzi sahələrdə isə suvarılan torpaqlarda hətta bataqlıqlaşma müşahidə olunur. Nəticədə torpağın üst qatının təkrar şoranlaşması baş verir.